

Når navneinventaret kommer i konflikt med seg selv – om homonymi

Vidar Haslum

Abstract

In the context of names, homonymy – name similarity – is highly conflictive. From a linguistic point of view homonymy is a fundamental conflict, and it can appear anywhere names come into being. The conflict knows no boundaries in terms of time, place and language communities. Homonymy is an internal conflict in the naming system. And when a name inventory conflicts with itself in this way, it often leads to secondary, external conflicts of many kinds. There may be conflicts in relation to community planning and societal security, conflicts between the local community and central authorities, conflicts between cultural heritage considerations and practical needs, and conflicts between principles of spelling of place names and practical needs. These are all conflicts of which this article will give concrete examples.

The article discusses various strategies to avoid homonymy. Two strategies are usual. The first strategy is to use an addition to the name (for example, Mo > Mo i Rana, Newcastle > Newcastle upon Tyne). The second strategy is to replace one name with another name. Of these two strategies, replacement will be the most effective strategy, because additions to names are not necessary, and because they are not, the homonymy will still exist, although it can be avoided.

Keywords:

homonymy; polysemy; name similarity; naming; address assignment

Nøkkelord:

homonymi; polysemi; navnelikhet; navngivning; adressetildeling

1. Innledning

I en artikkelsamling som har navn og konflikter som tema, vil dette være en fin anledning til å sette **homonymi** – navnelikhet – på dagsorden. I navnesammenheng er homonymi det mest konfliktfylte som tenkes kan. Samtidig er homonymi et emne det er skrevet lite om i navneforskningen.

Artikkelen er et forsøk på å reflektere over stedsnavn og homonymi som et generelt lingvistisk problem. Fordi navns funksjon innenfor språkssystemet er å referere til noe som er unikt, må homonymi – lingvistisk sett – betraktes som generelt konfliktfylt. I en lingvistisk betraktning blir en sentral problemstilling da: Hvilke språklige ressurser er det mulig å utnytte for å unngå homonymi? Og videre: Hvilke konflikter kan oppstå hvis vi gjør bruk av disse ressursene?

Uavhengig av hvilket språksamfunn vi har i tankene, må vi kunne slå fast at stedsnavn representerer kulturelle verdier. Derfor må det på generelt grunnlag ses på som konfliktfylt å skulle disfavorisere enkelte navn for å unngå homonymi. Hvordan disse kulturelle verdiene måtte være nedfelt i folks holdninger, i lovverk og forskrifter og forvaltning i ulike land og språksamfunn til ulike tider, vil derimot ligge utenfor denne artikkelen å gå nærmere inn på.

Homonymi er en indre konflikt i navnesystemet. Og når et navneinventar på denne måten kommer i konflikt med seg selv, fører det ofte til sekundære, ytre konflikter av mange slag. Det kan være konflikter i forhold til samfunnsplanlegging og samfunns-sikkerhet, konflikter mellom lokalmiljø og sentrale myndigheter, konflikter mellom kulturminnehensynet og praktiske behov og konflikter mellom normeringsprinsipper og praktiske behov. Alt dette er konflikter som denne artikkelen vil gi konkrete eksempler på. Selv om utvalget av eksempler blir hentet fra norske og noe fra svenske områder, er det konfliktstoffet som belyses av en slik karakter at det vil ha overføringsverdi til språksamfunn mer generelt.

For at et navnesystem skal være funksjonelt, må det finnes en uendelighet av variasjonsmuligheter som navngiverne vet å utnytte innenfor den brukerkretsen navnet har. Det er nødvendig for å forebygge homonymi. Hvis det i et navneinventar oppstår homonymi, vil forvekslinger lett inntreffe, og det er svært konfliktfylt, dysfunksjonelt og kan være direkte skadelig og i enkelte tilfeller livsfarlig. I en artikkel av Åse Wetås blir det vist til et tilfelle der homonymi førte til ei dødsulykke, fordi leitemannskapene søkte ved den galne av to holmer som begge hette Kuppholmen (Wetås 2008 s. 83; jf. google-søk «Kuppholmen»).

«Et godt adressesystem er en forutsetning for et velfungerende samfunn» heter det i Adresseveilederen 2.1 hos Kartverket (Adresseveileder). I Delingsloven, Lov 23. juni 1978 nr. 70, er det krav om entydighet innen kommunen (Helleland 1993 s. 71; jf. Lovdata). I kommentarer til loven kan vi lese: «Før et nytt navn blir vedtatt, må en se til at det ikke kan forveksles med allerede eksiste-

rende navn i kommunen eller tilstøtende områder i nabokommunene» (Navngivningsprinsipper). I Kartverkets instruks for adressetildeling er homonymi ellers lite berørt, og så mye om homonymi er det heller ikke å finne i stedsnavnlitteraturen. Av navneforskere som har tatt opp begrepet homonymi til kritisk drøfting, er særlig Carole Hough (2014). En bidragsyter er dessuten Mirjam Kilchmann (2020).

2. Noen begrepsavklaringer

Homonymi vil si navnelikhet. To uttrykk er homonyme dersom de har samme skrivemåte og uttale. Hvis likheten gjelder uttalen, kalles det *homofoni*. Hvis likheten gjelder skrivemåten, kalles det *homografi*. En samlebetegnelse som har vært brukt på homofoni uten homografi og homografi uten homofoni, er *partiell homonymi* (Kilchmann 2020 s. 223). I denne artikkelen vil begrepet *homonymi* være operasjonelt avgrenset til å gjelde **uttalen**, altså homofoni, og i en fonologisk forståelse av begrepet. Hvis to navn skrives likt, må vi anta at de to også uttales likt eller **kan** uttales likt, i det minste som en leseuttale. En pragmatisk og operasjonell definisjon for denne artikkelen kan formuleres på denne måten: *To stedsnavn er å forstå som homonyme dersom de har samme uttale eller kan ha samme uttale.*

I en utgreiing om navnelikhet vil det også være behov for et begrep *nær-homonymi*, men som det er vanskelig å avgrense. To navn er å regne for nær-homonyme dersom den innbyrdes fonologiske strukturen har så mange likhetstrekk at det i praktisk kommunikasjon er reell fare for forveksling eller sammenblanding. I praksis vil nær-homonyme navn ofte ha form som fonologisk minimale par, men å avgrense nær-homonymi slik blir likevel for enkelt. Fonologisk struktur, ordlengde og oppmerksomhet er tre faktorer som ser ut til å ha betydning for hvor stor en forvekslingsfare er. Fra svenske kollegaer er det opplyst (etter forespørsler) at likheten mellom *Åland* og *Öland* sjelden volder problemer. Dette er to prominente navn som språkbrukerne er oppmerksomme på navnelikheten av. Dessuten har kontrasten en gunstig kvalitet og plassering; den bæres oppe av en lang trykksterk vokal fremst i ordet. To navn som derimot har vært mye utsatt for forveksling, er ifølge navneforskeren Johan Hedberg (meddelelse 11/2023) *Skellefteå* (Västerbotten) og *Sollefteå* (Ångermanland), og disse navnene er – som en ser – **ikke** fonologisk minimale par.

Ordlengde eller stavelsesantall ser ut til å spille en rolle. I navneparet *Nes* og *Nås* (Drangedal, Telemark) er forvekslingsfaren antakelig liten. Det er få lydelementer å rette oppmerksomheten mot, og forskjellen utgjøres av to markant

forskjellige lange vokaler. I *Gol* og *Hol* (i Hallingdal) bæres kontrasten oppe av to lyder som ikke er av de best hørbare, så her må forvekslingsfaren forventes å være større. Likevel er den kanskje ikke så stor i praksis på grunn av den psykologiske faktoren vi kan kalle oppmerksomhet.

De praktiske ulempene ved nær-homonymi må antas å øke med ordlengden, så som bynavnene *Kristiansand* og *Kristiansund*, en plagsom nær-homonymi nordmenn har måttet slite med i flere hundre år. To veinavn, også brukt som adressenavn i én og samme kommune, er *Steinvannsveien* og *Steinslandsveien* (Birkenes, Aust-Agder). Disse fire sistnevnte navn er alle i sin tid fastsatt av de offentlige myndighetene, sentrale og lokale. Selvsagt er det kritikkverdig av myndighetene å la slike nær-homonymer få innpass i et adressesystem. Det måtte ha gått an å finne bedre løsninger!

Nær-homonymer kan gå over til å bli homonymer, og en slik prosess kan vi kalle *homonymisering*. Et norsk eksempel på det er *Flå* i Buskerud (< norr. *flæð(r)* ‘overfløyning’) og *Flå* i Melhus i Sør-Trøndelag (< flertallsform av norr. *flá* ‘lita flate eller hylle i fjellside’, NSL). Kilchmann (2020 s. 237) betegner slike sammenfall fra forskjellige etymologier som *sekundære homonymer*. Omvendt kan homonymer gå over til å bli nær-homonymer, og det skjer stadig vekk med etymologisk identiske navn hvis språket gjennomgår dialekt-splitting. Eksempler på det er *Hitra* (Møre og Romsdal) og *Hidra* (Vest-Agder) i Norge; likedan *Foss* (Tunge, Bohuslän) og *Fors* (flere steder) i Sverige. Om en blant slike etymologisk identiske navn med ulik uttale gjør hardhendt bruk av etymologiske normeringsprinsipper, vil det kunne gi fullstendig homografi i skrift. En slik ensartet skrivemåte vil så kunne påvirke uttalen og reversere prosessen tilbake til homonymi. Den samme ensrettingen kan selvsagt også inntreffe ved uvøren normering og misforstått etymologi. Historisk misvisende skriftformer forekommer ofte i dansk-norske kilder fra 1700- og 1800-tallet. Det var noe Oluf Rygh og kretsen rundt var svært oppmerksomme på, og som de også klarte å gjøre noe med (jf. NOU 1983 s. 29). Et eksempel på slik misvisende ensretting, men som er rettet opp i Rygh (1905; 1912), har det vært mellom *Kleveland* (< norr. **Klefaland*, gardsnavn flere steder) og *Kleiveland* (< norr. **Kleifaland*, også gardsnavn flere steder) som begge har blitt skrevet likt, «Kleveland». Likeens mellom *Gjemdal* (gard i Os, Hordaland) og *Heimdal* (gardsnavn flere steder) som begge har blitt skrevet likt, «Hjemdal». Dette er eksempler på en partiell homonymisering i historiske kilder som aldri fikk noen påvirkning på nedarvet uttale, for med Navnekommisjonen av 1878 og den nye matrikelutgaven (trykt 1888–94) «vart skrivemåten ført vidare etter eit etymologisk-dialektalt prinsipp, men likevel slik at mange danskspråkelege drag stod att» (Helleland 1992 s. 97). I dag kan vi

lure på hva som ville ha skjedd med uttalen dersom den uheldige normeringen ikke hadde blitt rettet opp i tide.

I vurderingen av konfliktnivået ved homonymi har vi bruk for et begrep *navneinventar*, og som operasjonelt kan defineres slik: Et navneinventar er å forstå som en konkret samling av navn som tilhører en brukerkrets eller som er beregnet for en brukerkrets. Det konfliktfulle oppstår i det øyeblikket to homonymer får felles brukere, for da kan misforståelser lett oppstå. Homonymer innenfor det samme navneinventaret kan kalles *interne homonymer*. Homonymer på tvers av forskjellige navneinventar kan kalles *eksterne homonymer*. Det er intern homonymi som først og fremst er konfliktfylt, og som det er viktig å unngå.

Mange navneinventar har vokst fram naturlig, som det Magnus Olsen (1939 s. 9–12) kalte *gårdens navn*, *bygdens navn* og *veiens navn*. Andre navneinventar er konstruerte, og ofte av offentlige myndigheter. Endringer og oppkomster av navneinventar har skjedd til alle tider; likevel er denne ustabiliteten i navneforrådet særlig betegnende for vår moderne tid.

2.1 Homonymi og polysemi

Homonymi er, på samme måten som polysemi, sentrale begreper i semantikken, leksikologien og leksikografien. To ordformer eller språkuttrykk er å forstå som homonyme dersom de har samme uttale og likheten er tilfeldig. Ut fra dette kriteriet vil FINNE ('organ på fisk') og FINNE ('person fra Finland') være homonymer og regnet for ulike ord. Derfor vil det normalt være to separate oppslag for FINNE i ordbøker (Kinn & Kulbrandstad 2023 s. 74).

Polysemi betyr *flertydighet*. Polysemi har vi når ett og samme ord blir brukt i ulike betydninger. For eksempel har det hos leksemet *bord* i tidens løp blitt utviklet en slik flertydighet. *Bord* kan betegne et bestemt møbel, en planke, og det kan bety skipsside (Kinn & Kulbrandstad 2023 s. 75). I ordbøker blir polysemer vanligvis behandlet som varianter av ett og samme ord, og de blir derfor beskrevet fortløpende under ett og samme oppslagsord.

Innenfor onomastikken har det ikke vært vanlig å operere med noe begrep polysemi. En taler gjerne om homonymi når to navn er likelydende, uten hensyn til hva slags historisk prosess som ligger bak. I det store handboksverket *Namnearten und ihre Erforschung* (Brendler & Brendler 2004) på drøyt tusen sider er ifølge registeret *homonymi* (ty. *Homonymie*) og *navnelikhet* (ty. *Namensgleichheit*) brukt noen få steder, mens polysemi ikke er brukt. Innenfor

navneforskningen synes begrepsbruken hos Brendler & Brendler å være representativ.

Hough (2014) mener at det i hovedsak er fire diakrone prosesser som fører til at homonyme stedsnavn oppstår. Det første tilfellet er når to navn fra forskjellige etymologier utvikler seg til å bli homonyme, slik som de nevnte *Flå* i Buskerud og *Flå* i Sør-Trøndelag. Det andre tilfellet er når navn med samme ordinnhold lages uavhengig av hverandre – som vi har hundretusenvis av: *Lunden*, *Sandvik*, *Storåsen*, etc. Det tredje tilfellet er når flere steder blir planmessig oppkalt etter samme referent, f.eks. *Henrik Ibsens gate*. Det fjerde tilfellet er det vi på norsk kaller oppkallingsnavn; f.eks. *Bellevue* og *Danmark* brukt på lokaliteter i Norge.

Ifølge Hough (2014) er det bare det første tilfellet som udiskutabelt må regnes som homonymi, fordi vi her har en navnelikhet som er tilfeldig, mens de andre tre tilfellene, som representerer et overveldende flertall av enkelt-tilfellene i Norden, likner ifølge Hough mer polysemi, siden ordinnholdet har samme etymologiske utgangspunkt. Helt likt polysemi i vanlig forstand er det likevel ikke. Den etymologien Hough viser til i likelydende navn av typen *Lunden* og *Sandvik* ligger nemlig ikke i selve navngivningen, men **bakenfor**. Som navn betraktet har de ikke noe felles utgangspunkt, og da vil språkbrukerne i språksamfunnet nødvendigvis oppleve navnelikheten som homonymi. I oppkallingsnavn ligger metaforikk til grunn. Slike navn har ett felles utgangspunkt, og oppkalling kan derfor betraktes som et spesielt tilfelle av polysemi. Helt likt polysemi i vanlig forstand er det likevel ikke her heller, fordi metaforikk representerer en retorisk manipulering med uttrykksmidlene, og navngivningen skjer derfor i en ganske spesiell og løsrevet kontekst. Det alle uten videre synkront kan registrere, er homonymi.

En prosess som Hough **ikke** nevner, men som svarer bedre til polysemi i vanlig forstand, er det når ett konkret stedsnavn utvikler referensiell flertydighet, og som synkront også vil bli opplevd slik av språkbrukerne i språksamfunnet. Et slikt navn er *Gjerstad* i Aust-Agder, et opphavlig gardsnavn, men som seinere har hatt referanse til både et kirkesokn, ei grend, en kommune og en jernbanestasjon. Slike referensielle forgreininger fra ett påvisbart utgangspunkt kunne nok betegnes som polysemer av ett og samme navn.

Under de mange kommunesammenslåingene i Norge etter 1960 har vi en rekke tilfeller der et gammelt kommunenavn ble vedtatt som navn på den nye storkommunen. For eksempel gjelder det *Froland* i Aust-Agder. En uheldig bivirkning av et slikt navnevedtak er at det oppstår en slags polysemi. For å

skape referensiell entydighet i en gitt kontekst kan det da bli nødvendig med et tillegg, f.eks. «nåværende Froland kommune» og «tidligere Froland kommune», men slike utbygde fraseformer blir ofte både tungvinte og upraktiske. I mange kontekster vil det være en fordel å operere med enkle navneformer og faste referanser; heller det enn flytende referanser etter skiftende administrative inndelinger. I Sverige har man klart å utvikle et fast og meget robust referansesystem, der landet blir delt inn i **landskap**, ved å foreta en fastfrysing av gamle administrative grenser som ikke lenger har noen forvaltningsmessig funksjon. I Norge har det statlige Arkivverket utviklet et tilsvarende entydig referansesystem gjennom å bruke fylkes- og kommuneinndelingen fra 1947. Denne fastfryste inndelingen har også vært fulgt ved Stadnamnarkivet, men slik bruk av entydige referansesystemer er (dessverre!) ikke så godt innarbeidet i Norge som i Sverige. Gjennom en slik entydiggjøring unngår man unødvendig polysemi. – For å gjøre noe helt klart: Geografiske referanser som er gjort entydige på denne måten i den teksten som leses her, er *Aust-Agder*, *Bohuslän*, *Buskerud*, *Gästrikland*, *Götaland*, *Hordaland*, *Närke*, *Rogaland*, *Skåne*, *Sør-Trøndelag*, *Telemark*, *Vest-Agder*, *Västerbotten* og *Ångermanland*.

Når en innenfor navneforskningen ikke gjerne taler om polysemi, kan det være gode grunner for det. Navn som synkront lyder likt i uttalen, vil bli opplevd som homonyme. Da er det naturlig fortsatt å kalle alle de fire typene i Houghs inndeling for homonymi.

3. Årsaker til homonymi

Selv om homonymi fra et lingvistisk synssted kan betraktes som generelt konfliktfylt, er homonymi noe som ofte oppstår innenfor samme navneinventar og brukerkrets. Dette fordi navngivning og navnebruk har en dynamikk i seg som er bevegelig i alle mulige retninger, selv om det i dette bildet finnes mekanismer som virker til betydelig grad av fasthet og også til entydighet.⁴¹ I prinsippet er det likevel slik at hvem som helst kan finne på navn hvor som helst, og det kan skje når som helst. Navngivning kan være resultat av spontan språklig kreativitet, men også av god eller dårlig språkplanlegging.

En hovedårsak til at homonymi ofte oppstår, må søkes i at navnenes brukerkretser ikke er stabile. Mange navn lånes på tvers av brukerkretser, og nye

⁴¹ For eksempel, den meget restriktive bruken av monosyllabiske toponymer i språk generelt, se Haslum 2023 s. 8 ff.

navn oppstår. To eksterne homonymer kan bli til interne homonymer. Navneinventarene er i stadige endringer, og nye navneinventar blir tatt i bruk. Det vil ofte skje når den offentlige forvaltningen bygges ut.

4. Språklige strategier for å unngå homonymi

De mulighetene som ligger i selve språket for å unngå homonymi, er først og fremst av to slag: *tillegg* og *utskiftning*. I vår moderne tid opplever vi imidlertid at hele navneinventar blir konstruert fra grunnen av, og slike inventar kan inneholde både gamle og nylaga navn. Da er det ikke så mye snakk om tillegg eller utskiftning, men heller å lage en velfungerende syntese av navn. En fjerde strategi som bør nevnes, er mulighetene for differensiert normering. Vi kan altså ordne strategiene i disse fire momentene:

1. å utstyre navnet med et tillegg (f.eks. *Mo i Sannidal*, *Mo i Rana*);
2. å skifte ut ett av navnene;
3. å konstruere et nytt spesialtilpasset navneinventar;
4. å foreta differensiert normering.

Det er fire muligheter som ligger i selve språket. Som vi skal se, er bruk av slike strategier forbundet med mange slags konflikter.

4.1 Tillegg

Den vanlige måten å gjøre navn entydige på, er ved hjelp av tillegg. Den mest vanlige formen for tillegg er preposisjonsfrase plassert etter navnet, typen *Mo i Sannidal*, *Mo i Rana*. Uttrykksformen ses ofte i middelalderkilder. Den er velkjent i andre germanske språk, jf. *Newcastle upon Tyne*, *Frankfurt am Main*.

En annen form for tillegg, som også er gammel, er å sette et substantivisk ledd framfor navnet, f.eks. *Hegermanns Skjerbunes*, *Karlsmonens Skjerbunes* (begge Tveit, Vest-Agder, SSR), *Hallands Väderö* (Skåne, nær grensen til Halland). Mattisson (2000 s. 180) nevner fra Sverige *Gästrik-Hammarby* (Gästrikland) og *Närkes-Bo* (Närke). Ved et slikt tillegg framfor navnet blir funksjonsord (preposisjon) unngått, og det kan åpne for overgang til en kompleks fast sammensatt form. Et godt eksempel er det frekvente gardsnavnet *Eikeland* i Sør-Norge. I Rogaland har flere slike tillegg gått over til fast form langt tilbake. Boka Stadnamn i Rogaland fører opp både *Bruseigeland*, *Fosseigeland*, *Skrudseigeland* og *Ureigeland* (Særheim 2007 s. 55).

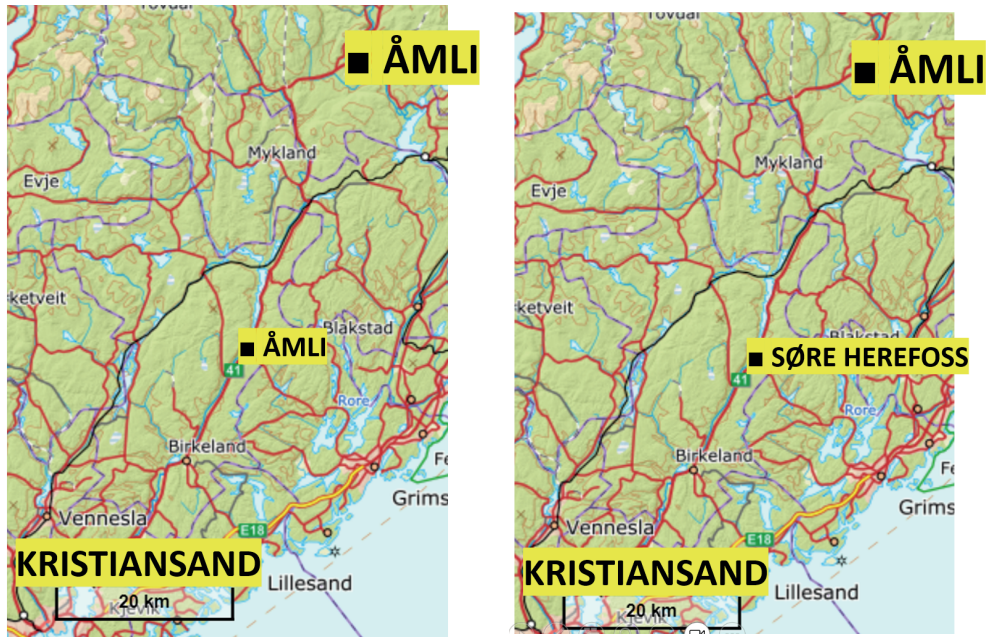
4.2 Utskiftning

Når vi studerer bostedsnavn i eldre jordebøker og matrikler, ser vi at skriverne må ha vært svært bevisste på å gi adressene en form som bidro til entydighet. Embetsmennenes oppgave var ikke å behandle gardsnavnene som kulturminner, men som funksjonelle adresser, og på dette punktet ser de ofte ut til å ha vært dyktige. Visse naturlige navn har vært mislikt av myndighetene, fordi de var egnet til å skape misforståelser. Ryghs Norske Gaardnavne inneholder flere eksempler på at lokale navn som *Øygarden* eller *Ødegård* blir unngått i registreringer av jordeiendom. Etter all sannsynlighet er dette gjort for å unngå forveksling med en forvaltningsmessig term *ødegaard*, som betegner en bestemt eiendomsverdi.

Ved utskiftning oppstår det en generell konflikt med kulturminnehensynet, og en må spørre seg: Hva er viktigst i adressetildeling, kulturminnehensynet eller entydighet? Pragmatisk sett er entydighet viktigst. Det er grunnen til at et veikryss i Herefoss (Aust-Agder) er skiltet *Søre Herefoss* og ikke *Åmli*, trass i at *Åmli* er det kulturhistorisk rette navnet. Saken er den, at grenda Åmli er plassert ved et viktig veikryss på riksveien midtveis mellom byen Kristiansand og tettstedet Åmli (også kommunenavn). For å unngå homonymi har det fra veimyndighetenes side vært tvingende nødvendig å erstatte Åmli med noe annet, som altså ble *Søre Herefoss* på veiskilt og kart (se figur 1a og 1b).⁴²

Et eksempel på et uheldig valg mellom to alternativer har vi på E-18 i Sannidal i Telemark, i navnet på det veikrysset som danner hoved-innfartsåren til Kragerø by (se figur 2). På vestsida av krysset heter garden *Humlestad*. På østsida er det et mindre bruk som heter *Tangen*. Her skulle det offisielle valget av navn være innlysende: *Humlestad*, fordi det er et enestående og gammelt navn. Men hva valgte veimyndighetene? De valgte for lang tid tilbake å kalle veikrysset for *Tangen*! Grunnen må ha vært tilhørighet, det at bygningene på Tangen var plassert mye nærmere den opphavlige veibanen enn husene på Humlestad. Men Tangen er alt annet enn noe godt navnevalg på grunn av svært mange homonymer, f.eks. bydelen *Tangen* i selve Kragerø, og derfor er det i mange sammenhenger nødvendig med et tillegg, *Tangen i Sannidal*. Her kunne en problematisk homonymi lett ha vært unngått ved å velge det unike navnet *Humlestad*.

⁴² Det er verdt å merke seg at utskiftning kan være sterkt kontekstavhengig. I visse kontekster er navnet *Åmli* fortsatt i bruk.

Figur 1a og 1b. Kart som viser plasseringen av Kristiansand, Åmli (1a) og Søre Herefoss og Åmli (1b). Det siste er både kommunenavn og tettstedsnavn. Som en kuriositet kan nevnes at en nordiskfilolog Ånund Åmlid (1884–1969), litteraturforsker og navnegransker, kom fra Søre Herefoss, eller om en vil: garden Åmli i Herefoss. (Kartgrunnlag: Norgeskart)

Figur 2. Veikrysset i Kragerø kommune som myndighetene kaller Tangen. (Kartgrunnlag: Norgeskart)

4.3 Spesialtilpasset navneinventar

Noe som kjennetegner samfunnsutviklingen, er en rekke nye navneinventar som er konstruert av offentlige myndigheter for et bestemt formål. Eksempler er gatenavn, navn på fyrstasjoner, bussholdeplasser, jernbanestasjoner og postkontorer. Slike navneinventar kan inneholde både gamle og nylaga navn. Peter Hallaråker (2000 s. 67) kaller slike navn for «offisielle kommunikasjonsnavn», og han mener at et særdrag ved navnene er at «Dei er sjeldan eller aldri objektsskildrande, berre identifiserande og utpeikande, men inneheld ofte eit lokalt, regionalt eller nasjonalt kulturelement».

Fra svensk side finnes en spesialstudie av disse nye, nøyre offentlig planlagte navneinventarene, Eberhard Löfvendahls avhandling *Post- och järnvägstations namn i Götaland* (1998). I denne moderne formen for offentlig navngivning settes strenge krav til funksjonalitet der det er av aller største viktighet at homonymi og nær-homonymi blir unngått. Löfvendahl (1998 s. 235) sammenfatter kravene for stasjonsnavn slik: «1) stationsnamn måste vara unikt; 2) stationsnamn får inte vara så likt namnet på annat stationsnamn att det finns risk för förväxling; 3) stationsnamn bör inte vara likt namnet på annan ort om det finns risk för förväxling, även om detta senare ortnamn inte är stationsnamn».

Löfvendahls granskning viser at slik sentralstyrt navne-planlegging kan føre til konflikter med lokale ønsker og interesser. Under den svenske jernbaneutbyggingen (fra ca. 1860 til ca. 1940) var kommunene gjerne ivrige etter å få stasjonsnavn som var likelydende med det lokale soknenavnet. Det lot seg ikke alltid gjennomføre på grunn av problemer med nær-homonyme navn. Löfvendahl nevner spesielt soknenavnene *Högsby*, *Hagby* og *Högby* som eksempler på en slik konflikt. Bare *Högsby* ble godkjent som stasjonsnavn, *Hagby* ble endret til *Loverslund* og *Högby* til *Gaxa*. Trass sterk lokal motstand fikk sentrale myndigheter det som de ville (Löfvendahl 1998 s. 275).

4.4 Differensiert normering

En måte å unngå navnelikhet på er forskjellig skrivemåte. Dersom to navn med samme etymologi har forskjellig uttale, kan denne forskjellen vises i skrift. Eksempler er de nevnte *Hitra* og *Hidra* i Norge og *Foss* og *Fors* i Sverige.

Dersom hensynet til etymologi praktiseres strengt, vil det skape mer homonymi. Å tillate mange dialektformer i skrift vil motvirke homonymi, men effekten er forbundet med betydelige usikkerheter. Hvis språkbrukerne er vant

med vaklende normering, kan ulikheter i skrivemåte lett oppfattes som nettopp bare det, og da er en like langt. Og dessuten: om en lar to etymologisk like navn få ulik normering på grunn av uttalen, vil de ofte kunne framstå som nærhomonymer, og da er en jo nesten like langt. Helt opplagt vil språkbrukernes kunnskaper og erfaringer spille en stor rolle her, som alltid ellers. Derfor kan det å åpne opp for dialektformer noen ganger være et formålstjenlig og effektivt middel for å unngå homonymi. Dette kan illustreres ved to interessante navnesaker fra seinere tid, og som vi kommer tilbake til (i del 4.6).

4.5 Hvilken strategi er best?

I valget mellom tillegg og utskiftning er utskiftning mest effektivt. Et tillegg er ikke syntaktisk obligatorisk; og så lenge det ikke er det, vil homonymien fortsatt være der, selv om det finnes språklige midler for å gjøre det flertydige entydig.

Figur 3. Fra Tangen i Sannidal. På veiskiltingen står navneformen uten tillegg. Det fungerer helt fint på stedet, men det viser at tillegg har den svakheten at tillegg ikke er obligatorisk, homonymien vil fortsatt være der. (Foto: Vidar Haslum, 2024)

Blant navneforskere kan det se ut til å være noe ulike oppfatninger om i hvilken grad homonymi kan forekomme. I en faglig diskusjon rundt et slikt spørsmål skulle det være gode grunner for å velge et lingvistisk utgangspunkt. I så fall vil det være nødvendig å klarlegge hva som kjennetegner egennavn som en språklig størrelse og hva som er denne størrelsens relaterte størrelser. Blant lingvister er det vanlig å regne egennavn som en underklasse av substantiv,

proprier versus appellativer (Kinn & Kulbrandstad 2023 s. 163). En konsekvens av en slik lingvistisk definisjon er at egennavn er realisert som ordformer; de kan ikke ha form som fraser. Lingvistisk sett er egennavn å regne som semantiske minstestørrelser; deres funksjon er å denotere et unikt eksemplar uten å beskrive det (jf. Christensen & Kousgård Sørensen 1972 s. 9 ff.; Dalberg 2002 s. 12). Dersom et egennavn blir utstyrt med et tillegg, f.eks. *Tangen* > *Tangen i Sannidal*, se figur 3, som er en sekundær tilføyelse, medfører det overgang fra ordform til fraseform, og fraser er **ikke** semantiske minstestørrelser. En generell betegnelse på leksikaliserte fraser er *idiomer* (jf. Theil 2005 s. 225). Uttrykk som *Tangen i Sannidal* og *Bø i Vesterålen* kan vi derfor kalle *steds-idiomer*.⁴³ Et stedsnavn forsynt med et tillegg gir en fraseform med en aktiv semantisk tilleggsfunksjon, og et klart symptom på det er at slike tillegg ikke bevarer arkaiske drag (Haslum 2002 s. 130 ff.). Et annet symptom er at steds-idiomer (dvs. fraseformer) ikke vil kunne gjennomgå denotasjonsendringer på samme måten som stedsnavn. I språkproduksjonen ligger dessuten egennavnet og tillegget på forskjellige diakrone nivåer, og en fraseform kan ikke fungere som basis for sekundærnavn. Tillegg til navn er som nevnt ikke syntaktisk obligatoriske, og da må vi innse at intern homonymi blant stedsnavn har reell eksistens. En navneforsker som kan se ut til å bestride en slik påstand, er Kurt Zilliacus. Han (1975 s. 20) skriver: «Identiska namn har inte kunnat införas för två eller flera namnbärare med aktualitet för samma människor». Her skal vi være klar over at Zilliacus i første rekke betrakter navn som et kulturelt fenomen, en teoretisk posisjon der vesentlige lingvistiske egenskaper ved egennavn ikke vises interesse. For Zilliacus er en fraseform like mye navn som en ordform. En slik naiv måte å forstå egennavn på kan fungere helt fint blant ikke-lingvistiske fagprofesjoner som stiller med navn, som for eksempel kulturfilosofier og kartografer (Haslum 2002 s. 141). Da kan man som Zilliacus (2002 s. 173; jf. 1966 s. 42) kalle «varje beteckning för en bestämd geografisk enhet som med individuellt bestämmande funktion regelbundet och utan medveten ombildning begagnas (eller har begagnats) inom en språklig gemenskap» for et stedsnavn. For en kartograf vil en slik definisjon fungere helt utmerket. Hvis vi derimot tar vare på de lingvistiske innsiktene at egennavn er en språklig størrelse og at ordformer og idiommer har forskjellige syntaktiske og semantiske egenskaper, er det lett å se at påstanden til Zilliacus ikke holder. Homonymer, identiske egennavn, kan vel gjerne eksistere innenfor den samme brukerkretsen. Det som derimot **ikke** er akseptabelt, er å forsyne to eller flere homonyme stedsnavn med det samme tillegget. Det kan med

⁴³ Det samme gjelder selvsagt andre leksikaliserte steds-uttrykk på fraseform som f.eks. *Holmen i bukta*, *Den bratte bakken*, etc.

andre ord bare finnes ett stedsidiom *Tangen i Sannidal* og bare ett *Hallands Väderö* innenfor én og samme brukerkrets.

I en lingvistisk betraktning blir tilleggene å forstå som en konsekvens av at det forekommer homonymi. Hvis homonyme egennavn ikke fantes, hadde det heller ikke vært nødvendig med tillegg.

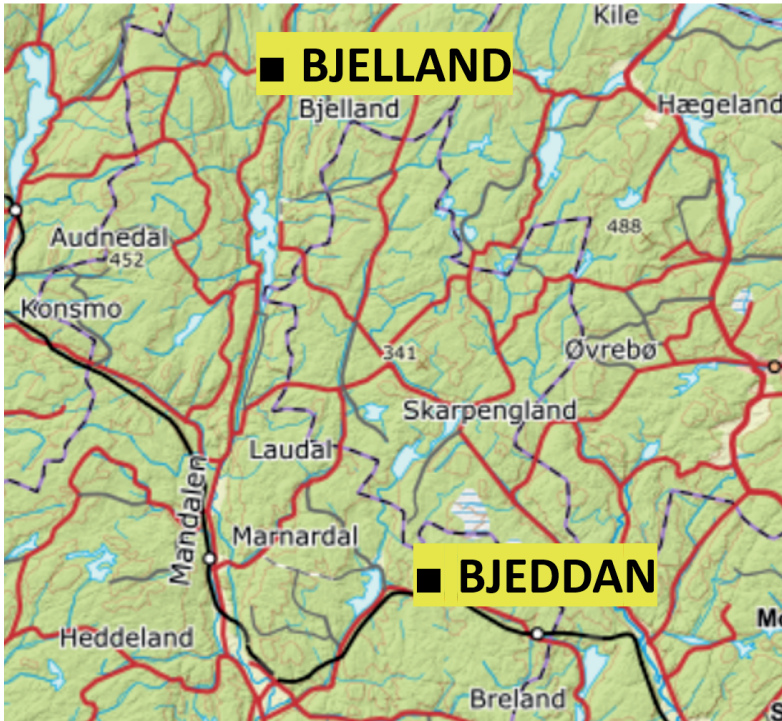
De tilleggene som så langt er nevnt, blir tilføyd homonymer. Til nær-homonymer virker ikke slike tillegg særlig brukbare. Av den grunn kan nok nær-homonymi kjennes vel så konfliktfylt som homonymi. Et kjent eksempel på et offisielt innført tillegg til nær-homonymer er *Kristiansand S* og *Kristiansund N* (bokstavene står for ‘sør’ og ‘nord’). En moderne strategi for å unngå navneforvekslinger er bruk av nummer, som innføringen av postnummer er eksempel på. I vår tids informasjonsteknologi vil tall og matematikk være et svært effektivt verktøy for å skape entydighet. Samtidig er det et middel som er sterkt kontekstavhengig, og noe på siden av det vi kan kalle alminnelig språklig kommunikasjon.

4.6 Konflikt mellom normeringsprinsipper og praktiske behov. To konkrete navnesaker

Vi skal her se på to konkrete navnesaker fra seinere tid som illustrerer at ulikheter i normering noen ganger kan være et effektivt middel mot homonymi. Disse to sakene er interessante å trekke fram, fordi de ut fra forskriftene i Lov om stadnamn er meget gode illustrasjoner på konflikter mellom normeringsprinsipper og praktiske behov.

4.6.1 Navnesak 2016/01

I nåværende Lindesnes kommune (tidligere Marnardal) i Vest-Agder er det to gardsnavn som etter etymologisk normering vil få samme form *Bjelland*, men der det er en uttaleforskjell slik at det ene har beholdt en gammel regional uttale der lang /l/ er blitt til lang /d/, altså *Bjeddan* (se også Rygh 1912 s. 108, 127; se figur 4). Det var en navnesak for navnekonsulent-tjenesten for Sørøstlandet i februar 2016 (Navnesak 2016/01). Navnekonsulentene mottok da en sterk henstilling fra Marnardal kommunes saksbehandler Stig Skjævesland om å tillate formen *Bjeddan*. Han opplyste da at å skrive disse to navnene ulikt, altså *Bjelland* og *Bjeddan*, var innarbeidet praksis, og nødvendig for å unngå forveksling (hos Rygh loc. cit. er de to normert likt, «Bjelland»). I dette tilfellet har det altså festnet seg en lokal praksis som effektivt motvirker homonymi.

Figur 4. Plasseringen av Bjelland og Bjeddan, der begge steder etter kommunesammenslåing ligger i nåværende Lindesnes kommune. (Kartgrunnlag: Norgeskart)

4.6.2 Navnesak 2022/241

Et annet eksempel på en lokalt utviklet differensiering er to nabo-bosteder på grensen mellom Agder og Telemark, *Teigen* og *Teien* (Navnesak 2022/241; se figur 5). Begge disse har en uttale som samsvarer med skriften, der uttalen med /g/ må skyldes skriftpåvirkning. Både *Teigen* og *Teien* er i bruk lokalt som slektsnavn, og i lokal uttale framtrer altså den samme forskjellen. Det har vært reist navnesak, for i spørsmålet om normering kunne det tilsi at begge steder ble skrevet likt *Teigen*, men det vil på den annen side være uakseptabelt fordi det vil skape en utålelig homonymi.

Argumenter mot *Bjeddan* og *Teien* er at formen skygger for meningsinnholdet – for de faglig uinnvidde rett nok, og vi får en konflikt med rettskrivningsprinsipper. På den andre siden vil skriftformene *Bjeddan* og *Teien* ikke være i konflikt med det Lars Vikør (1997 s. 203) kaller «transkripsjonsprinsipper», det vil si «dei fundamentale konvensjonane for overføring av språklydar til skrift».

Figur 5. Plasseringen av Teigen og Teien på grensen mellom Aust-Agder og Telemark. (Kartgrunnlag: Norgeskart)

Ut fra hensynet til adressefunksjonen og samfunnssikkerhet må en differensiert normering i slike tilfeller være det riktige. Det var også navnekonstulentenes konklusjoner i disse to navnesakene.

5. Avslutning

I bestrebelsene etter å motvirke homonymi har vi sett at det lett vil oppstå konflikter med lokale interesser, med normeringsprinsipper og ikke minst konflikter med kulturminnehensynet. I adressering og navnerøkt er kulturminnehensynet viktig, men ikke det viktigste. Det viktigste er adressefunksjonen, og som kan kobles opp mot hensynet til samfunnssikkerhet. I adresse-sammenheng er det alltid av største viktighet å operere med navneformer som bidrar til at utrykningspersonell kommer raskt og sikkert fram dit de skal, når noen trenger øyeblikkelig hjelp.

Referanser

- Brendler, Andrea & Brendler, Silvio, 2004: Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Hamburg: Baar.
- Christensen [Dalberg], Vibeke & Kousgård Sørensen, John, 1972: Stednavneforskning 1. København: Universitetsforlaget i København.
- Dalberg, Vibeke, 2002: De proprieale særtræk – et diskussionsindlæg. I: Avgrænsning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s 29:e symposium på Svidja, Finland, 20–22/4 2001. Red. av Terhi Ainiala & Peter Slotte. S. 9–19. Kirjakas, Tallinn: Forskningscentralen för de inhemska språken.

- Hallaråker, Peter, 2000: Offisielle stadnamn i Møre og Romsdal. Inndelingsnamn og kommunikasjonsnamn med vekt på veg- og gatenamn. Volda.
- Haslum, Vidar, 2002: Om avgrensning av stedsnavnkategorier og teori. I: Avgrensning av namnkategorier. Rapport från NORNA:s 29:e symposium på Svidja, Finland, 20–22/4 2001. Red. av Terhi Ainiala & Peter Slotte. S. 124–148. Kirjakkas, Tallinn: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- 2023: Plurale stedsnavn, genusskiftet og forklaringsproblemet. I: Namn och Bygd 111. S. 5–12.
- Helleland, Botolv, 1992: Stadnamnnormering i 150 år. Ein balansegang mellom skrifttradisjon, etymologi, rettskriving og uttale. I: Eyvindarbók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4. mai 1992. Red. av Finn Hødnebo, Jon Gunnar Jørgensen, Else Mundal, Magnus Rindal & Vésteinn Ólason. S. 95–107. Oslo: Universitetet i Oslo.
- 1993: Adresser og stadnamn. Del 2. Stadnamn i offentlig og privat bruk. Oslo: Kommuneforlaget.
- Hough, Carole, 2014: On homonymy and polysemy in place-names. I: Names in daily life. Proceedings of the International congress of onomastic sciences XXIV. Ed. by J. Tort i Donada & Montserrat Montagut i Montagut. S. 26–33. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.
- Adresseveileder = Kartverkets Adresseveileder 2.1. 2023. <https://www.kartverket.no/eiendom/adressering/kommunen-som-adressemyndighet/adresseveileder-handbok#heading-15882>
- Kilchmann, Mirjam, 2020: Namenzwillinge und -mehrlinge in der Toponymie: Am Beispiel von Deutschschweizer Ortsnamen. I: Namenkundliche Informationen 112. S. 217–247.
- Kinn, Torodd & Kulbrandstad, Lars Anders, 2023: Språkmønster. Innføring i det norske språkssystemet. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lovdata. Forskrift om eiendomsregistrering (matrikkelforskriften). <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2009-06-26-864>
- Löfvendahl, Eberhard, 1998: Post- och järnvägsstationers namn i Götaland 1860–1940. Namngivning i spänningsfeltet mellan allmänna och enskilda intressen. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 67.) Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur.
- Mattisson, Ann-Christin, 2002: [Rec.] Löfvendahl, Eberhard. 1998. Post- och järnvägsstationers namn i Götaland 1860–1940. Namngivning i spänningsfeltet mellan allmänna och enskilda intressen (1998). I: Namn och Bygd 88. S. 176182.
- Norgeskart, Kartverket. <https://www.norgeskart.no>
- NOU 1983: 6. Stadnamn. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- NSL = Norsk stadnamnleksikon. Red. av Jørn Sandnes og Ola Stemshaug. 4. utg. 1997. Oslo.
- Olsen, Magnus, 1939: Nordisk kultur V. Stedsnavn. Stockholm/Oslo/København.
- Rygh, Oluf, 1897–1936: Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til brug ved matrikelens revision efter offentlig foranstaltning udg. med tilføiede forklaringer. Kristiania: Cammermeyer.
- 1905: Norske Gaardnavne. VIII. Nedenes Amt. Utg. v. Amund B. Larsen. Kristiania: Cammermeyer.
- 1912: Norske Gaardnavne. IX. Lister og Mandals Amt. Utg. v. A. Kjær. Kristiania: Cammermeyer.
- Navnesak 2016/01 = Navnesak 2016/01. Bjelland/Bjeddan mfl. Stedsnavntjenesten for Østlandet og Agderfylkene. Språkrådet.

- Navnesak 2022/241 = Navnesak 2022/241. Teien/Teigen. Stedsnavntjenesten for Østlandet og Agderfylkene. Språkrådet.
- Navngivningsprinsipper = Navngivningsprinsipper. Språkrådet. 2024. Navngivningsprinsipper. <https://sprakradet.no/stedsnavn-og-navn-pa-statsorgan/arbeid-med-stedsnavnsaker-i-kommunene/navngivningsprinsipper-for-adresseudvalgt-sted>
- SSR = Sentralt stadnamnregister. <https://www.kartverket.no/til-lands/stadnamn>
- Statens kartverk, Miljøverndepartementet, Norske kommuners sentralforbund, 1986: Adresser og stadnamn, 1986. Del 1. Handbok i kommunal adressetildeling. Oslo: Kommuneforlaget.
- Særheim, Inge, 2007: Stadnam i Rogaland. Bergen: Fagbokforlaget.
- Theil, Rolf, 2005: Leksikon. I: Språk. En grunnbok. Red. av Kristian Emil Kristoffersen, Hanne Gram Simonsen & Andreas Sveen. S. 222–248. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vikør, Lars S., 1997: Rettskrivningsprinsipp og stadnamnormering. I: Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997. Red. av Jarle Bondevik, Gjert Kristoffersen, Oddvar Nes & Helge Sandøy. S. 200–214. Bergen: Alma Mater.
- Wetås, Åse, 2008: Namnelaging og namneval – ei problematisering av namngjeving illustrert ved nokre øynamn frå kommunane Finnøy og Bokn i Rogaland. I: Namn frå by og bø. Veneskrift til Tom Schmidt på 60-årsdagen 26. juni 2008. Red. av Margit Harsson & Terje Larsen. S. 83–91. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Zilliacus, Kurt, 1966: Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådens sammansättning. Studier i nordisk filologi 55. Helsingfors.
- 1975: Onomastik. Främst om struktur- och funktionsanalys och olika aspekter vid ortnamnsforskning. [Utrykt avhandling. Helsingfors]
- 2002: Forska i namn. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.